

Piyasaların Türev Gerçeği

Koray Çalışkan

koray.caliskan@boun.edu.tr

SPK'nın Hedge Fonları serbest fon adıyla Türkiye'de de serbest bırakması, piyasalar dediğimiz iktidar ilişkisi formlarına yeni bir dinamik kattı. Artık geleceğimiz daha da fazla piyasaların sırtına yüklü. Ondan piyasalardan konuşmaya devam etmeli.

Üç tip piyasa vardır. Spot, vadeli ve opsiyon. Hepimizin hayatını hemen ve doğrudan etkileyen pamuk piyasasını örnek olarak kullanalım. Dünyanın 7. büyük üreticisi, 4. büyük tüketicisi Türkiye. Hatta ABD'nin en büyük pamuk pazarı.

Spot piyasada, asli bir meta el değiştirir. Mesela 1,000 balya pamuk alırsınız ve bunun karşılığı parayı satıcıya gönderirsiniz. Bu spottur.

Ama ya pamuğu önümüzdeki yıl kullanacaksanız? Dünyada bütün şirketler uzun vadeli planlama yapar. Ondan bir yıl hatta iki yıl sonra kullanacağınız girdileri şimdiden garantilemek istersiniz. Bunun için vadeli işlemler piyasasından mesela 1,000 balya pamuk karşılığı kontrat alırsınız. Vadeli işlemler fiyatları sürekli değiştiğinden pamuğun size geleceğinden emin olursunuz, ama fiyatını sabitleyemezsiniz. O zaman pamuğu hemen alalım diyenler çıkabilir. Olmaz. Bu sefer depolama maliyetiniz çok artar ve pamuk size daha da pahalıya gelir.

Bunun üzerine vites değiştirip bir de önümüzdeki sene fiyatını sabitleyelim dersiniz, işte o zaman opsiyon piyasasında gireriz. Opsiyon piyasasında gelecekte bir malı sabit bir fiyattan alma hakkını satın alabilirsiniz. Yani bir fiyat opsiyonunuz, ya da seçeneğiniz vardır. İşte bu nedenle opsiyon piyasaları fiyat sigortasıdır.

Vadeli işlemler ve opsiyon piyasaları türev piyasa olarak adlandırılırlar çünkü asli, yani gerçek piyasalardan türetilmişlerdir. Ancak yakında bakıldığında geç kapitalist piyasa ilişkilerinde bir gariplik göze çarpar. Gerçek dediğimiz spot piyasalar başaşağı dururlar. Yani türevlerde oluşan piyasa dinamikleri, asli piyasaların fiyatlarını belirlerler.

Opsiyon ve vadeli işlem tacirleri, pamuk üreten çiftçinin emtiasının ne kadar değerli olduğunu kolektif olarak belirlerler. Mesela ben büyük bir spekülötörüm ve tüm emtianın fiyatının artacağını hesaplıyorum. Yani piyasaya başkalarının tahmininin üzerinde mal gireceğini düşünüyorum. Ne yaparım? Öncelikle vadeli işlemde bolca pamuk satarım. Evet satarım, zira mal gelecekteki pamuk olduğu için şimdiden pamuk sahibi olmama gerek yok. Vade dolmadan da pamuğu geri alırım. Satış fiyatı yüksek, geri alış fiyatı düşük olduğundan da, cebime paramı koyarım. Bir de üzerine opsiyon piyasasında alış opsiyonu satarım. Buna tüccarlar "Oklohoma numarası çekmek" derler.

Diyelim ki kazandım, ve cebime bir sürü para girdi. Peki para kimden çıktı? Üç yanıt var: 1) Üreticiden. Üreticiden çıktığını kolayca gürebiliriz. Piyasa denilen şeyin hakimiyeti son çeyrek yüzyılda üreticinin eline geçen emtia fiyatlarını düşürdü. Bir çok tarımsal üründe gelir gideri bile karşılamaz oldu. Farkı da tüccara transfer etti. 2) Devletten. ABD ve AB fiyat farklarını kendi üreticilerine ödediler. Bir yılda ABD çiftçisinin aldığı para Mısır'ın milli rezervlerinden fazladır. 3) Gelecek kuşaklar. Hükümetler tahvillerle gelecek kuşaklardan borç alır ve maliyeti zamana ve fazla vergi verenlere yayar, yani ücretlilere.

Kaybeden başka tüccarlar da vardır diyen olabilir. Böyle Őey olmaz. Kaybeden tüccar yoktur. Son tahlilde az kazananı vardır. Bunu başka bir yazıda anlatmaya çalıŐacađım.

Tüccar zihniyetli iktisatçılara ve siyasetçilere göre bu anlattığım hikaye çok hayırlı sonuçlar doğurur. Zira bu tip türev piyasaların varlığı risk kontrolünü mümkün kılar. Böyle türev piyasalar sayesinde “herkes”  n n  görür.

Ancak risk yaratan kurumların risk kontrol etmesi mümkün değildir. Hergün karısını d ven adamın karısına “senin güvenliğin bana emanet” demesi gibi bir Őey bu. Piyasalar yarattıkları riskin sorumluluğunu başkasına transfer ederler. Bu “başkası” da dünya nüfusunun %99’una tekabül eden ve hayatında türev bir piyasada hiçbir Őey alıp satmamıŐ olan  cretlilerdir.

Hatırlamak gerek, deđiŐim ilişkisi kendi içinde kötü bir Őey değil. Kötü olan neoliberal küresel piyasalar. Bu piyasaların nasıl iŐlediđine haftaya devam edeceğiz. Nasıl iŐlediklerini iyi anlarsak, ya iyi para kazanırız (ciddiyim), ya da alternatifini doğru dürüst planlarız. Benim tercihim ikincisi.